

ŠOLANJE

Nastanek šole kot družbene institucije

- sholae = brezdelje, prosti čas
- za obstoj in reprodukcijo družbe je nujno prenašanje znanja, izkušenj, vrednot...s starejših na mlajše in šola je specializirana institucija, ki za to skrbi
- količina in kompleksnost vednosti, veščin,... ki naj bi jih ponotranjile nove generacije narašča
- šola ni edini vir znanja – tu so še druge institucije
- na izbor vednosti, ki naj se poučujejo v šoli, vedno vplivajo razmerja moči v družbi in interesi različnih družbenih skupin
- šola je pomembna zaradi socializacije in drugih družbenih funkcij

Šola je družbena institucija, v kateri potekata načrtno in sistematično izobraževanje in prav tako načrtna in sistematična vzgoja (edukacija).

- v tem procesu družba posreduje vnaprej določene in izbrane vzorce vedenja, znanja, delovne veščine, vrednote in norme mlajšim generacijam
- vloga učitelja – podaja snov in učenca – sprejme in ponotranji podano snov ↔ formalizirani odnosi, ki jih urejajo formalne norme

Šolski sistem je celota vseh med seboj bolj ali manj povezanih in prehodnih šolskih stopenj.

- nastanek šole je povezan z nastankom pisne kulture (Mezopotamija, Egipt, Indija,...) – odločilnega pomena za uvedbo pisave so bile GOSPODARSKE SPREMEMBE (nastanek prvih mest, razvoj trgovine,...) in z njimi povezane ADMINISTRATIVNE POTREBE (popis premoženja, pobiranje davkov).
- s tem nastane potreba po institucionaliziranem učnem procesu
- šolanje je bilo sprva namenjeno za poklicne pisarje in usposabljanju za duhovniške poklice
- vse do 19. stoletja je bilo šolanje privilegij DRUŽBENE ELITE
- večina ljudi se je veščin za opravljanje fizičnega dela naučila v okviru družine
- šolanje je sodilo k potrditvi pripisanega visokega družbenega statusa
- potrebah po šolah za ljudstvo oz. nižje sloje in s tem po množični pismenosti je nastala z reformacijo v 16. stoletju (v ozadju so religiozni motivi – branje Svetega pisma)
- možnost uresničitve je ponujal izum tiska v 15. stoletju

Uvedba obveznega šolanja in oblikovanje javnih šolskih sistemov

- v 18. in 19. stoletju se je začelo uvajanje državno reguliranega obveznega osnovnega šolanja za vse – zgodovinska novost (Habsburška monarhija uvede elementarno/osnovno ljudsko šolanje)
- to so spodbudili procesi modernizacije: industrializacija, urbanizacija, demokratizacija družbenega in političnega življenja, oblikovanje nacionalnih držav...
- delovna sila vključena v modernizacijo je potrebovala drugačno vrsto znanj (pismenost)
- velikokrat je bila vpeljava šolanja politična odločitev – vzgajala naj bi domoljube in koristne podanike države (z moralno in intelektualno vzgojo ljudstva bi prispevala k javni blaginji, moči in napredku države ter njeni konkurenčnosti do drugih držav)
- pomembne so bile tudi zahteve po več socialnih pravicah, ki bi revnim, a sposobnim omogočala socialno promocijo
- z nastajanjem moderne demokracije se je pojavila potreba po izobraženih volivcih
- družbene elite so po eni strani zavračale šole za vse, po drugi strani pa v njem videle učinkovito sredstvo pri vcepljanju vrednot trdega dela, poštenosti in moralnosti = preventiva pred nezaželenimi družbenimi pojavi (revščina, zapuščenost, kriminal)
- od konca 19. stoletja se je šola utrdila in potrdila kot samoumevna in nujna oblika socializacije, brez katere si je nemogoče zamišljati moderno družbo in življenje posameznika v njej (nepismenost = huda pomanjkljivost posameznika)

- temeljna značilnost modernih šolskih sistemov je njihova členjenost na stopnje: s stopnje na stopnjo se povečujejo zahtevnost in kompleksnost znanja in samostojnosti, ki se pričakuje ob zaključku posamezne stopnje
- moderni šolski sistemi so sčasoma postali formalno odprti za vse ne glede na spol, družbeno poreklo, etnično pripadnost...
- v tretjem svetu je bilo obvezno šolanje uvedeno pozneje – z dekolonizacijo po 1950, temu so pripomogle mednarodne organizacije (Unesco, Svetovna banka)
- šolanje je obveznost, hkrati pa pravica vseh
- birokratski šolski sistem – z različnimi bolj ali manj prehodnimi stopnjami in usmeritvami

Ekspanzija šolanja

- v modernih družbah po 2. svetovni vojni (60. leta) – spodbudile so jo pospešena ekonomska rast, družbene in tehnološke spremembe, rast življenjskega standarda in blaginje
- v razmerah pospešene ekonomske rasti so pričakovali, da bodo zaposlitve zahtevale višjo stopnjo formalne izobrazbe in da je potrebno razširiti možnosti šolanja – učinkovita naložba v človeški kapital (pogoj za nadaljnjo ekonomsko rast, družbeni in kulturni napredek
- spremljala jo je zavezanost ustvarjanju enakih izobraževalnih možnosti in uveljavljanju pravičnosti
- množično in brezplačno šolanje naj bi izenačilo možnosti za doseganje pomembnih družbenih položajev in omogočilo pravično porazdelitev vlog – če so možnosti enake za vse, pridejo do izraza posameznikove sposobnosti

Pozitivna diskriminacija: ponuditi prikrašanim več, da bi bile njihove izhodiščne možnosti čim bolj enake – za otroke iz socialno in kulturno prikrašanih družin – šola naj bi pripomogla k demokratizaciji, k bolj enaki in odprti družbi.

Meritokracija: razvrščanje ljudi na različne družbene položaje v skladu z njihovimi sposobnostmi.

- šola pripomore k razvijanju intelektualnih sposobnosti
- šolska uspešnost in dosežena stopnja izobrazbe vsaj delno vpliva na življenjske možnosti, poklicni položaj, družbeni status in osebnosti razvoj
- delež (ne)pismenosti, delež vključenih v posamezne stopnje šolanja in povprečna dolžina šolanja so eni iz med pokazateljev razvitosti oz. zaostalosti države

MILAN ILICH »Razšolanje šole«

Šola naj bi že zaradi načina, kako je organizirana in kako deluje v družbi omejevala svoboden razvoj posameznika, z družbenim in tehnološkim razvojem pa izgubila vlogo posredovalke znanja – bolj so pomembni mediji – človek lahko zaradi dostopnosti informacij pride do bolj celovitih informacij, lahko jih izbere glede na svoje potrebe.

NEIL POSTMAN in CHARLES WEINGARTNER

Šola bi lahko postala dobra šole brez predpisane, vnaprej določene vsebine, ki naj bi jih poučevali. Šolski kurikulum naj bi se oblikoval na podlagi vprašanj, ki jih zastavljajo učenci.

Funkcija šole v modernih družbah

Funkcionalizem: ugotavljanje načinov, kako šola omogoča delovanje in stabilnost moderne družbe ali vsaj pomembno pripomore k temu.

- **socializacija** – oblikuje osebnosti posameznikov, posreduje znanja in veščine, ki so potrebni za zaposlitev, privzga vrednote in vedenjske vzorce, ki jim omogočajo delovanje v kompleksnem družbenem okolju. S tem šola omogoča reprodukcijo družbe in njeno **integracijo**.
- šola pripomore k pridobljenemu družbenemu statusu in oblikovanju odprtega sistema slojevitosti – značilnost modernih družb v primerjavi s tradicionalnimi. Šola naj bi delovala kot mehanizem, ki omogoča razporejanje posameznikov in posameznic na različno zahtevne in zato tudi različno

nagrajene družbene položaje v skladu z njihovimi sposobnostmi (**pripomogla naj bi k uveljavljanju načel meritokracije**)

- družbeno poreklo oz. izvor je še vedno pomemben dejavnik, ki določa posameznikove življenjske priložnosti. Največje možnosti imajo tisti, ki jih izvorna družina dovolj materialno, čustveno in intelektualno podpira. Šolska pot je bolj odvisna od materialnih zmožnosti, izobrazbe, ambicij in želj staršev, kot pa od posameznikovih sposobnosti. Posamezniki imajo med šolanjem različne izhodiščne možnosti – reprodukcija že obstoječih družbenih neenakosti.
- ker se je izobrazbena struktura prebivalstva v celoti izboljšala, se je povečala konkurenca med ljudmi z enako stopnjo izobrazbe, zato spet dobivajo pomen dejavniki pripisanega statusa.
- manj izobrazbe skoraj gotovo pomeni slabše zaposlitvene možnosti in nižjo kakovost življenja
- formalna izobrazba je nujno sredstvo proti družbenemu padcu

Šola in socializacija: šola kot model družbenega sistema in most med družino in družbo

EMIL DURKHEIM je preučeval družbeno integracijo in solidarnost v modernih družbah. Kot ključno značilnost modernih družb je poudarjal visoko stopnjo družbene delitve dela, kar poraja uveljavljanje sebičnih interesov. Zmanjšuje se občutek odgovornosti do drugih, s čimer je ogrožena družbena integracija kot nujen pogoj za obstoj in reprodukcijo družbe – pojavi se potreba po družbeni instituciji, ki bo to preprečevala. V šoli so otroci vsaj nekaj let deležni enake socializacije. Šola s posredovanjem skupnih družbenih vrednot in norm vceplja v otroke nujne podobnosti, ki jih zahteva skupno življenje – krepi družbeno integracijo.

- šola = model družbenega sistema – odnosi so formalizirani, sodelovanje je pogojeno s skupnim ciljem (to sodelovanje uravnavajo formalna pravila), učenci v šoli neposredno spoznavajo delovanje družbe. Pridobijo veščine, kako sodelovati z drugimi. Otrok se s spoštovanjem pravil nauči izogibanja dejanjem, ki škodujejo družbi, samonadzorovanja in samoobvladovanja, kar duši sebične interese.
- posamezniki skozi šolanje pridobijo tudi posebne spretnosti za opravljanje bodočega poklica. Šole posredujejo splošne vrednote (zagotavljajo integracijo in solidarnost) ter posebne spretnosti, ki so nujne zaradi družbene delitve dela.

TALCOTT PARSONS: za moderne družbe je značilno, da se posamezniki obravnavajo univerzalistično (po merilih, ki so enaka za vse). Moderne družbe temeljijo na pridobljenih statusih posameznikov. Pomembni vrednoti sta vrednoti dosežka in enakih možnosti. Moderne družbe namreč zahtevajo visoko motivirano in k dosežkom usmerjeno delovno silo – ekonomska učinkovitost je odvisna od tega, da najbolj sposobni pridejo na najzahtevnejše položaje.

- šola je osrednji dejavnik socializacije, **antipod** družinski socializaciji
- v družini otroka obravnavajo po partikularističnih merilih, ki so lahko povsem individualna in omejena na ozek družinski krog – v širših družbah veljajo univerzalistična merila
- v šoli dosežke ocenjujejo po enakih merilih in za vse veljajo enaka pravila (po Parsonsu so pomembni sami dosežki in ne družinsko, etnično oz. rasno poreklo posameznika)
- šole spodbujajo učence k visokim dosežkom in s tem uveljavljajo vrednoto dosežka
- šola v nasprotju z družino deluje po načelih, ki so odsev načel, po katerih deluje širša družba
- družina uveljavlja nepotizem (želi obdržati višji status tudi za potomce)

Šola kot ideološki aparat države

L. ALTHUSSER: izhaja iz izkoriščevalskih in hierarhičnih družbenih odnosov sodobnih družb in teženj vladajočih slojev po njihovem ohranjanju. Teh odnosov ni mogoče ohranяти le s prisilo – oblikovati se mora ideologija, ki bo posameznike prepričala, da je njihov položaj popolnoma normalen, naraven in nujen ter odvisen od njihovih sposobnosti – da si nadrejeni svoj položaj zaslužijo in da je za podrejene sprejemljiv.

- šola ima pomembno vlogo pri vcepljanju te ideologije, zato govorimo o šoli, kot ideološkemu aparatu države

- državni aparat obsega dva korpusa:
  - a) korpus institucij represivnega aparata države
  - b) korpus institucij ideološkega aparata države

Represivni aparat države deluje s silo (policija, sodišča, vojska, zapori, vlada, uprava itd). Ideološki aparat države deluje z ideologijo, vloga je reprodukcija ideologije vladajočega naroda (religiozne institucije, družina, sindikati, politične stranke, mediji, šola).

- privzgaja sprejemljive oblike družbenega obnašanja – npr. podložnost in poslušnost
- v predkapitalističnih družbah dominanten ideološki aparat cerkev, v kapitalističnih šola
- šola prenaša ideologijo vladajočega razreda in s tem legitimira obstoječe družbene odnose
- reproducirajo se tista znanja, sposobnosti, ki jih zahteva družbena delitev dela

Uradni in skriti kurikulum

- v šoli so cilji, vsebine in postopki jasno in neposredno izraženi ter zapisani v šolski zakonodaji (vsebina in obseg snovi, preverjanje in ocenjevanje znanja, pogoji za napredovanje,...) – **uradni kurikulum**
- vrsta posredno izraženih zahtev, za uveljavljanje vrednot, norm, vzorcev vedenja, ki ni neposredno predpisana in določena (reakcije učiteljev in učencev, način komunikacije, sistem nagrad in kazni, hišni red...) – **skriti/prikriti kurikulum**
- prva sociologa, ki sta uporabila ta izraz sta bila **SAMUEL BOWLES** in **HERBERT GINTIS**. Ukvarjala sta se z ozadjem razvoja modernih šolskih sistemov. Ugotovila sta, da je šolski sistem pravzaprav odgovor na ekonomske potrebe ind. kapitalizma – šola naj bi oblikovala poslušno in disciplinirano delovno silo
- tisti, ki so poslušni, ubogljivi, vztrajni,... dobivajo boljše ocene kot kritični, agresivni – s tem posamezniki ugotovijo kakšne lastnosti morajo imeti, saj tudi večina delovnih mest zahteva takšno vedenje.
- šole so hierarhično organizirane, uradni kurikulum spodbuja sprejemanje hierarhije – priprava na podobne odnose na delovnem mestu
- ljudje se naučijo biti motivirani z zunanjimi nagradami, kar je pomembno tudi pri zaposlitvi
- razdelitev šolskih vsebin na predmete ustreza tehnični delitvi dela
- pozitivni učinki razvoja šolstva: izkoreninjena nepismenost in prispevek šolanja k osebni rasti
- šolski sistem reproducira občutke nemoči, ki jih posamezniki izkusijo že drugje
- šolski sistem omejuje osebni razvoj toliko, kolikor je potrebno in dovolj, da človek deluje v odnosih hierarhije in moči.

MICHAEL APPLE: šola nikoli ne posreduje vsega mogočega znanja in je zato pomembno, kdo opravi izbor tistega znanja, ki naj bi ga pridobili v šoli – politika uradnega znanja.

- vsebine, ki jih posreduje šola niso nevtralne in enako dostopne
- v šoli pa se uresničujejo tudi družbene norme, zato je tako kot vsebine pomemben tudi način posredovanja znanj (hišni red, šolski obredi).

Kaj lahko nauči šola?

K. EGAN:

- šola je lahko dobra institucija, če se osredotoči na intelektualno izobraževanje
- podajanje ideologije je po njegovem mnenju obsojeno na neuspeh – vrednote in norme šolajočih bodo takšne, kot so jih ponotranjili v družinah
- šola ni primerna institucija za spopad s problemi mladih
- razlikuje med šolsko socializacijo in edukacijo
- preveč se poudarja koristnost, uporabnost znanj, priprava posameznika na udeležbo v vsakdanjih družbenih, političnih in ekonomskih dejavnosti, vključno z zaposlitvijo (socializacija)
- edukacija: iskanje resnice o svetu, preseganje predsodkov, stereotipov... osebni razvoj posameznika itd.

- vloga šole je protislovna: pomaga ohranjati obstoječe, hkrati pa seznanja z novim
- znanje, ki ga šola podaja, daje moč, da se obstoječemu upremo
- pridobivanje znanja temelji na razvijanju miselnih procesov in tako omogoča razvijanje sposobnosti
- v šoli pridobljena vednost omogoča samoiskanje in samorefleksijo ter gotovo pripomore k osebnostni rasti

Šola in družbena neenakost: Šolski sistem in vprašanje uveljavljanja načela meritokracije

- z odprtostjo šolskih poti lahko vsi, ne glede na družbeni položaj, dobijo priložnost, da pokažejo, kako nadarjeni in prizadevni so

PARSONS: v šoli vsi tekmujejo pod enakimi pogoji, dosežki se ocenjujejo z enakimi merili in končni rezultat je odvisen samo od njihovih sposobnosti.

- družbena pravičnost: šolski dosežki so neodvisni od socialno-ekonomskega ozadja
- šola uveljavlja vrednoto enakih možnosti in zato lahko sposobnim in nadarjenim omogoči družbeni vzpon
- šola pripomore k uveljavljanju meritokracije
- ekspanzija šolanja – šola za vse
- govoriti se je začelo o **človeškem kapitalu**, ki je ključen za ekonomsko rast in družbeno blaginjo
- vseeno se poraja vprašanje: ali je šola res enako odprta za vse in ali res nagraduje posameznike samo po njihovih sposobnostih?
- raziskave so pokazale, da obstaja močna povezanost med pripadnostjo različnim družbenim kategorijam (spol, sloj...) ter med šolskim uspehom in dolžino šolanja (doseženo stopnjo formalne šolske izobrazbe)
- posamezniki iz nižjih družbenih slojev dosegajo slabše uspehe in končajo šolanje na nižjih stopnjah, kot pa tisti iz srednjih in višjih slojev
- tudi če je IQ pri pripadnikih različnih slojev enak, niso enaki šolski dosežki

Subkulturene razlike in pomen kulturnega kapitala

BASIL BERNSTEIN: način izražanja in uporabe jezika, ki naj bi bil lasten posameznim slojev, je neposredno povezan z uspešnostjo v šoli. Obstajata dva govorna vzorca oz. koda:

- restriktivni** – za pripadnike delavskega razreda, omejen besedni zaklad, kratke in slovnično preproste povedi, pogosto nedokončane, pomoč z gestami in intonacijo glasu, komunikacija se nanaša na konkretne situacije
- elaborirani** – za pripadnike višjega in srednjega družbenega sloja, obširnejši besedni zaklad, dogajanja razlaga, pojasnjuje in utemeljuje, manj je vezan na konkretne situacije, omogoča izražanje abstraktnih idej

- otroci že v družini ponotranjijo različne govorne obrazce
- izobraževanje poteka v elaboriranem kodu, otroci iz delavskega razreda imajo manj možnosti za doseganje šolskega uspeha

PIERRE BOURDIEU in PASSERON: vladajoči družbeni sloji imajo moč, da svojo kulturo vsilijo drugim družbenim skupinam. Na tej kulturi temelji delovanje celotnega šolskega sistema. Učenci višjih slojev so že bili socializirani v dominantno kulturo, na kateri gradi šolski sistem – imajo kulturni kapital (obvladajo jezik, izražanje in vedenje), kar jim omogoča doseganje boljših rezultatov.

- glavna vloga šolskega sistema je kulturna reprodukcija (kultura vladajočih)
- v šolskem sistemu se reprodukcija družbena neenakost, saj se kulturni kapital prevaja v bogastvo in moč

- v šolskem sistemu se neenakost tudi legitimizira – privilegiran položaj se opravičuje s šolskim uspehom in doseženo stopnjo izobrazbe
- šolski sistem odstranjuje pripadnike nižjih slojev, ker nimajo zadosti kulturnega kapitala
- otroci z nižjim kulturnim kapitalom imajo težave z branjem, pisanjem in razumevanjem
- kulturne razlike so lahko tolikšne, da pomembno vplivajo na kulturno prikraščenost in na slabši učni uspeh
- v poklicne šole so vključeni predvsem otroci nekaterih etničnih skupin
- šola ne posreduje kulture družbe kot celote (kot je to trdil Durkheim) ker takšne kulture preprosto ni.

Drugi dejavniki neenakosti v šolanju

RAYMOND BOUDON: na različnost šolskih poti vpliva dejstvo, da ljudje začnejo svojo življenjsko pot na različnih položajih v sistemu družbene slojevitosti.

- pri odločanju o šolskih poteh mladi izhajajo iz svojega izvornega položaja in želijo ohraniti vsaj status staršev
npr. poklicna ali srednješolska izobrazba za mladostnika iz delavskega razreda že pomeni družbeni vzpon glede na njegove starše, za mladostnika iz višjega sloja pa bi ista stopnja izobrazbe že pomenila družbeni padec (pritiski iz okolja – staršev, vrstnikov; ga posredno usmerjajo na višje stopnje šolanja)
- materialne okoliščine (predvsem dohodek) lahko igrajo ključno vlogo kako dolgo posameznik ostane v šolskem sistemu in torej kakšno stopnjo šolske izobrazbe doseže (ne glede na njegove sposobnosti, motiviranosti, želje, ambicije njega in staršev).
- na šolske dosežke vplivata izobrazba in ekonomski položaj staršev – ne vedno!
- pri šolski uspešnosti je pomembno tudi družinsko vzdušje (kakovost medsebojnih odnosov, povezanost med družinskimi člani, zanimanje staršev za šolski uspeh itd.)
- s formalno zagotovljenimi enakimi možnostmi šolanja šolski uspeh in z njim povezan kasnejši poklic nista odvisna od družbenega izvora ali spola posameznika.

Zahteve trga in šolanje

LAVAL: šola dobavlja podjetjem **človeški kapital**, ki ga potrebujejo – šola je orodje v službi gospodarstva. V šolske sisteme poskusijo razširiti menedžersko logiko iz podjetij na vodenje šol in učencem vcepiti podjetniškega duha. Ugotavlja poskuse, da bi vlogo države v šolstvu zmanjšali na minimum in vzpostavili vladavino trga. Omogoči naj se ustanavljanje zasebnih šol, kar bi povečalo ponudbo na šolskem trgu. Starši in učenci bi bili potrošniki šolskih storitev. Vpliv naj bi imeli tudi na določanje šolskega kurikula in ciljev šolanja. od takšne svobodne izbire imajo največ koristi otroci premožnih in izobraženih staršev.

Vseživljenjsko učenje in izobraževanje

Izobraževanje je vsaka namerna in organizirana učna dejavnost, ki ima precej natančno določene cilje. Vključuje organizirano in kontinuirano komunikacijo; njen namen je sprožiti učenje.

- poteka lahko v javnem šolskem sistemu, v njem se ocenjuje itd. Zaključni se s formalno pridobljeno izobrazbo (formalno izobraževanje oz. šolanje).
- poteka lahko tudi v neformalnem okviru – jezikovne šole, avtošole, univerze za tretje življenjsko obdobje, glasbene šole itd.

Učenje je psihična dejavnost udeleženca izobraževanja. To je vseživljenjski proces, ki vključuje spontano ter načrtno in sistematično učenje – v priložnostnih okvirih – informalno učenje.

- vseživljenjsko učenje (60. leta) je imelo močno humanistično razsežnost: dojeto je bilo kot pravica posameznika do izobraževanja, da si pridobi znanje in stopnjo izobrazbe, ki si je v

mladosti ni mogel, da si pridobi znanja, ki ga zanimajo... 90. leta – dolžnost posameznika, da se vse življenje izobražuje (osebna odgovornost posameznika).

- vseživljenjsko učenje je predstavljeno kot nujnost – nenehno se je potrebno prilagajati zahtevam trga – razvijanje spretnosti in stalno usposabljanje, povezano z delom zaradi zadovoljevanja potreb gospodarstva in delodajalcev.
- v ospredju je ekonomsko razumevanje tega koncepta – povečanje kompetentnosti delovne sile.
- v različne oblike vseživljenjskega izobraževanja so pogosto vključeni ljudje z višjo stopnjo formalne izobrazbe
- ostali dejavniki: ekonomski in psihološki
- večinoma gre za motivirane in uspešne pripadnike višjih/srednjih družbenih slojev
- to ohranja in pogloblja razlike, vzpostavljene v izobraževanju v mladosti